

O‘ZBEKISTON HUDUDIDAGI MANZARALI DARAXTLAR

G.O.Ergasheva

Andijon Davlat Universiteti Ekologiya va botanika kafedra o‘qituvchisi

U. R.Kimsanov

Andijon Davlat Universiteti Jismoniy madaniyat fakulteti 4-kurs sirtqi talabasi

N.A.Normatova

Andijon Davlat Universiteti Biologiya yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Annotasiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston hududidagi manzarali daraxtlar va ularning parvashi to‘g‘risid so‘z borgan bo‘lib, mavzuga oid manbalar kerakliy adabiyotlar yordamida yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Daraxt, bog‘, Qarag‘ay, Chinor, Osiyo, manzara, suv, tuproq, to‘qima.*

Абстрактный: *В этой статье обсуждаются декоративные деревья в Узбекистане и уход за ними, а источники, относящиеся к теме, освещаются с помощью соответствующей литературы.*

Ключевые слова: *Дерево, сад, Сосна, Клен, Азия, пейзаж, вода, почва, текстура.*

Annotation: *In this article, ornamental trees in the territory of Uzbekistan and their care are discussed, and the sources related to the topic are highlighted with the help of relevant literature.*

Keywords: *Tree, garden, Pine, Maple, Asia, landscape, water, soil, texture.*

Daraxt ekish halqimizning qadimiy an‘analari, urf-odatlaridan bo‘lib, bu jarayon nuroniy otaxon-onaxonlarning yaxshi niyatlari, yurt tinchligi, xayr-baraka so‘ragan duolaridan boshlanadi. “Yaxshidan bog‘ qolar” deydi bobolarimiz. Haqiqatdan bu maqol bejizga aytilmagan, tabiatda yashillikni ko‘paytirish, iqlim mo‘tadilligini saqlash, muhit havosinining tozaligini, meva-cheva mo‘llicini ta‘minlash jamiyatning eng muhim vazifalaridan hisoblanadi. Shu bilan birgalikda, bu jarayon asosida yoshlarda odob axloq, halollik, sarishtalik va yaxshi amalda bardavomiylik kabi hislatlar tarbiyalab boriladi.

Zamonaviy bog‘ni manzarali daraxtlar va butalarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ular turli xil bog‘ kompozitsiyalarining eng muhim elementidir, chunki bu o‘simliklarning turlari va navlari xilma-xilligi hayratlanarlidir. Bog‘lar haqida fikr yuritilganda eng avval tasavvurga daraxtlar keladi. Shuning uchun daraxtga ta‘rif berishni lozim topdik.

Daraxt (*lot: arbor*) - tana va shoxlari yog‘ochlangan ko‘p yillik o‘simlik. Daraxtlar bo‘yiga qarab 3 guruhga: 1) 35 m dan baland (chinor, terak, qora qayin, qarag‘ay); 2) 25–35 m (qayrag‘och, yong‘oq, oq qayin, tol, qatrang‘i); 3) 25 m gacha (zarang, chetan, shumurt) bo‘linadi.

Mevali daraxtlar ham shakliga qarab 3 guruhga: 1) shoxshabbasi ko‘p, baland bo‘lib o‘sadigan (nok, gilos, yong‘oq, olmaning ayrim navlari); 2) tanasi ko‘rimsiz, ildiz bachkilaridan ham ko‘payadigan bo‘yi past (shaftoli, olmaning pakana xillari, olcha va olxo‘rining ayrim

turlari); 3) birinchi va ikkinchi guruh oralig'idagi o'rta bo'yli daraxtlar (olma va o'rikning ko'pchilik xillari va navlari, nok, olchanning ayrim turlari)ga bo'linadi.

Daraxtlarning doim yashil va barglarini har yili kuzda to'kadigan xillari ham bor. Doim yashil daraxt barglari vaqt-vaqti bilan to'kilib, o'rniga yangisi chiqaveradi.

Daraxtlar yoshi ularning kesilgan to'nkasidan yoki o'sib turgan ildiz bo'g'zidan, yog'ochligidagi yillik halqalar soniga, shuningdek, daraxtlarning tashqi belgilari -bargining rangi, tanasining shakli, po'stlog'ining tusi va tuzilishiga qarab aniqlanadi. Masalan, katta yoshdagi igna bargli daraxtlar bargining rangi ochroq, o'sishdan to'xtagan daraxtning shoxshabbasi yumaloq telpak gumbaz shaklida, tanasining pastki qismi yorilgan, qalin, o'lik po'stloq to'qimalari bilan qoplangan, ba'zan poyasi sirtida yashil, sariq va boshqa tusli buqoqlar paydo bo'ladi. Yosh daraxtlar tik o'sadi, shox-shabbasi cho'ziq konussimon, po'stlog'i silliq, yaltiroq, igna bargli daraxtlar bargi sersuv, to'q yashil. Daraxtlarni o'g'itlash yoki hosil berishini to'xtatish bilan hayotini uzaytirish mumkin. Shaftoli daraxti 15-20, saksovol 50-60, terak 70-80, tok 100, tol 300, xandon pista 350, tut va yong'oq 400, qarag'ay, shumtol, zarang 700-1000, chinor 1000, eman 2000, shamshod 3000, mamont daraxti 6000-yil yashaydi. Daraxt insonlar uchun juda katta ahamiyatga ega. Masalan, daraxtlar karbonat anhidrid (CO₂) yutib kislorod chiqaradi, insonlar esa kislorod yutib karbonat anhidrid chiqaradi. Mana shu tariqa tabiat va inson o'rtasidagi uzviy bog'liqlik shakllanadi.

Barglarning ko'rinishi va tuzilishiga ko'ra daraxtlar ignabargli va kengbarglilarga bo'linadi

- Ignabargli daraxtlar - odatda qattiq doimiy yashil ignasimon yoki igna deb ataladigan qobiq barglari bilan ajralib turadi, qubba yoki archa rezavorlarini hosil qiladi. Bu guruhga qarag'ay, archa, pixta, sarv, sekvoya kiradi.

- Keng bargli daraxtlar keng va yassi barglarga ega - ular uzunligi va kengligidan ancha nozikroq, odatda yiliga bir marta tushadi. Keng bargli daraxtlar odatda gullaydi va meva beradi. Bu guruhga chinor, eman, sadda, evkalipt va boshqalar kiradi.

Barglarning turiga ko'ra tasniflashdan tashqari, daraxtlar barglarning umriga ko'ra - barg to'kuvchi va doim yashillarga bo'linadi.

- Barg to'kuvchi daraxtlarda barg qoplamining aniq o'zgarishi kuzatiladi: daraxtdagi barcha barglar yashil rangini yo'qotib, tushadi, bir muddat (qishda) daraxt bargsiz turadi, keyin (bahorda) kurtaklardan yangi barglar o'sadi.

- Doim yashil daraxtlarda barglarning aniq o'zgarishi bo'lmaydi: barglar yilning istalgan vaqtida daraxtda bo'ladi va barglarning o'zgarishi asta-sekin, daraxtning butun hayoti davomida sodir bo'ladi.

Biologik tasnifdan tashqari, daraxtlar boshqa belgilarga ko'ra ham bo'linadi: masalan, mevali daraxtlar (mevalari odamlar tomonidan oziq-ovqat uchun ishlatiladi), qimmatbaho (yog'ochlari sanoat maqsadlarida ishlatiladi), tropik (ularning diapazoni ekvator yaqinida joylashgan), shimoliy (ekvatoridan uzoqda joylashgan hudud) va boshqalar. Quyida ayrim daraxtlarga biologik tavsif berib o'tiladi.

Qarag'ay (lot. Pínus) - qarag'ay (Pinaceae) oilasiga mansub ignabargli daraxtlarning bir turi. Zamonaviy ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda 120 ga yaqin qarag'ay turlari mavjud bo'lib, ular tabiiy ravishda Shimoliy yarim sharda Ekvatoridan Arktikagacha tarqalgan. Mo'tadil va subarktik iqlim sharoitida tekisliklarda o'rmonlar hosil qiladi, subtropik, tropik va ekvator yaqinida esa tog'larda o'sadi.

U nafaqat yog'och manbai, balki kimyo va farmatsevtika sanoatida ham qo'llaniladi.

Qarag'ay juda yorug'likni yaxshi ko'radigan daraxt turlariga tegishli, lekin ko'pincha sof plantatsiyalarni - qarag'ay o'rmonini hosil qiladi. Ushbu hodisaning sababi shundaki, qarag'ay eng kam tuproqqa talabchan daraxt turlaridan biri bo'lib, boshqa daraxtlarning o'sishi deyarli mumkin bo'lmagan bunday unumsiz tuproqlarda o'sishi mumkin.

Qoraqarag'ay (lot. *Picea*) - qarag'aylar oilasiga mansub daraxtlar turkumi (Pinaceae). Chiroyli tojga ega bo'lgan 35 ga yaqin doimiy yashil baland daraxtlar (balandligi 30 m gacha) mavjud. Archa - Yevropa Yangi yili va Rojdestvoning asosiy ramzlaridan biri.

Kedr (lat. *Cedrus*) - qarag'ay (Pinaceae) oilasiga mansub daraxtlarning oligotip turi. Tabiatda tarqalishi O'rta yer dengizining janubiy va sharqiy tog'li hududlarini va Himoloyning g'arbiy hududlarini qamrab oladi. Vakillari bir uyli, balandligi 40-50 metrgacha bo'lgan doimiy yashil daraxtlardir, tojlari yoyilgan. Po'stlog'i to'q kulrang, yosh tanasida silliq, eski tanasida yorilib, qichishi bor. Ignalilar ignasimon, uch yoki to'rt qirrali, qattiq, tikanli, quyuq yoki ko'k-yashildan kumush-kulranggacha.

Kurtaklar qisqaradi va cho'ziladi, ikkinchisi spiral ignalarni oladi. Urug'lar, qatronlar tufayli, kemiruvchilar tomonidan iste'mol qilinmaydi. O'simliklar yuqoridan siqilmagan va yaxshi o'tkazuvchan tuproqlarni talab qiladi; tuproqdagi suvning turg'unligiga juda sezgir (ayniqsa Himoloy kedri (*Cedrus deodara*)). Dekorativ ta'siri va o'sish tezligi tufayli ular guruhda ham, alohida-alohida ham park ekish uchun qimmatlidir. Moviy va kumush shakllari ayniqsa qimmatlidir.

Listvenitsa (lat. *Lárix*) - ignabargli daraxtlarning eng keng tarqalgan turlaridan biri, qarag'aylar oilasiga mansub yog'ochli o'simliklar turkumi. Ignalilar yillik, yumshoq. Yassilangan, och yashil, cho'zilgan kurtaklar ustida spiral va birma-bir joylashgan va qisqartirilgan kurtaklar ustida - har birida 40 donagacha. Qulay sharoitlarda u balandligi 50 metrgacha yoki undan ko'p bo'lgan magistral diametri 1 m gacha yoki undan ko'proq o'sadi. 300-400 yilgacha yashaydi, 800 yilgacha bo'lgan daraxtlar qayd etilgan.

Qarag'ay (lot. *Abies*) - qarag'aylar oilasiga mansub gimnospermlar turkumi (Pinaceae). Gorizontaal halqasimon shoxlari bo'lgan piramidal daraxtlar. Barglari ignasimon (ignalar), tekis. Shimoliy yarim sharning mo'tadil mintaqalarida keng tarqalgan. Turlarga eng boy hududlar Shimoliy Amerikaning g'arbiy qismi (Tinch okeani sohillari) va Sharqiy Osiyo (ayniqsa Yaponiya). Archalarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ularning konuslari, boshqa ignabargli daraxtlardan farqli o'laroq, yuqoriga qarab o'sadi.

Sarvdoshlar (lot. Cupressaceae) - tik yoki sudraluvchi shoxlangan butalar yoki daraxtlar, qarag'aydoshlar oilasining yog'ochli o'simliklari. O'simliklarning barglari xoch shaklida qarama-qarshi yoki o'ralgan (uchta, kamroq to'rtta). Yosh barglar igna shaklida (tushadi). Gullari bitta yoki ikki uyli.

Sarv (lot. Cupressus) - sarvdoshlar oilasiga mansub, piramidasimon yoki yoyilgan tojli doim yashil daraxtlar va butalar turkumi. Barglari mayda, yosh o'simliklarda ignasimon, kattalarda po'stloq, shoxlarga bosilib, to'rt qator qilib plitka qo'yilgan. Bargning dorsal tomonida odatda yog' bezi rivojlangan, ba'zan esa keskin chizilgan. Sarv daraxtlari Shimoliy yarim sharning subtropik va tropik iqlimida o'sadi, O'rta yer dengizida, Kavkazning Qora dengiz sohillarida, Qrimda, Sahroi Kabirda, Himoloyda, Xitoyning janubida va Amerikada Gvatemaladan Oregongacha keng tarqalgan.

Sarvning zamonaviy turlari juda qadimgi kelib chiqishiga ega. Sarvlar bog'larda manzarali o'simliklar yoki to'siqlar sifatida o'stiriladi. Ko'pincha, doim yashil sarv (*Cupressus sempervirens* L.) dekorativ to'siqlarni yaratish uchun ishlatiladi. Katta mevali sarv (*Cupressus macrocarpa*)ning kichik o'lchami uni hatto uy o'simligi sifatida ishlatishga imkon beradi.

Chinor (*Platanus*) - Chinordoshlar oilasiga mansub barg to'kuvchi o'simliklar turkumi; 10 turi ma'lum. Shimoliy Amerika (Kanadadan Meksikagacha), Janubiy Sharqiy Yevropa va O'rta dengiz bo'yi mamlakatlaridan Hindi-xitoygacha bo'lgan hududda tarqalgan. Kavkaz, Qrim, O'rta Osiyoda Sharq chinori (*P. orientalis*), Janubiy Ukraina, qora dengiz sohillari, shuningdek, O'rta Osiyoda Shimoliy Amerikadan keltirilgan G'arb chinori (*P. occidentalis*) turlari o'stiriladi. Sharq Chinori yovvoyi holda o'sadi. Shox-shabbasi qalin, bo'yi baland - 50 metrgacha, tanasi baquvvat - aylanasi 18 metrgacha, tsilindsimon, po'stlog'i sarg'ishoq. O'zbekistonda manzarali Chinorning har ikki turi o'sadi. Novdalari va barglari yoshligida tukli, keyinchalik tuklari to'kilib ketadi. Barglari yirik, asosan, -7 bo'lmalı. Mevasi dumaloq, dag'al tukli yong'oqcha, diametri 1,5 santimetr, meva bandida 2-5 tadan o'rmasgan, uzoq vaqt to'kilmaydi. Aprelda gullab, mevasi may-sentabrda yetiladi. Chinor, ayniqsa, yoshligida tez o'sadi. Qulay sharoitda 2000 yil va undan ham ko'proq yashaydi. Egey dengizidagi Krit orolida tanasi aylanasi 18 metr bo'lgan 2300 yillik chinorlar bor. Surxondaryo, Namangan va Samarqand viloyatlarida 600-800 yoshli chinorlar uchraydi. Chinor urug'ini ekib, qalamchasidan va ildiz bachkilaridan ko'paytiriladi. Chinorning yog'ochi yengil, pishiq, mebel sanoatida qadrlanadi. Uning yog'ochidan o'zbek me'morligida qadimdan foydalanib kelingan.

Terak (*Populus* L.) - toldoshlar oilasiga mansub daraxtlar turkumi. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, 100 dan ortiq, turi bor. 30 ga yaqin turi Yevrosiyo, Shimoliy Amerika va Shimoliy Afrikada tarqalgan. O'zbekistonda terakning ko'k yaproqli terak yoki zangori bargli terak (*P. pruinosa* Schrenk), furot teragi (*P. euphratica* Olid.), mirzaterak (*P. nigra* L.), afg'on teragi (*R. afghanica*), oq terak (*P. alba*), Baxofen teragi yoki ko'kterak (*P. baxofenu* Wierzb.) turlari o'sadi. Mirzaterak, ko'kterak, oqterak turlari ko'p ekiladi. Teraklarning ba'zi turlari bo'yi 30- 45, ba'zan 60 m gacha, diametri 1,5-3 m gacha yetadi. Teraklar tanasi tik, shoxshabbasi tuxumsimon, piramidasimon, keng ovalsimon bo'ladi. Barglari bandli, ketma-ket, barg plastinkasi yaxlit yoki kertikli, nashtarsimon. Kuchalasi silindsimon, boshhoqsimon to'pgul, gullagandan keyin to'kiladi. Guli bir jinsli, ikki uyli. Aksariyati barg yozishdan oldin, ba'zilar barg yozgandan keyin gullaydi. Urug'i ko'sakcha, shamol va suv yordamida tarqaladi. Nam tuproqda tez unib chiqadi. Terak issiqsevar, yorug'sevar, sovuqqa bardoshli (masalan, mirzaterak) o'simlik. Sernam va unumdor tuproqlarda tez yetiladi, lekin ba'zilar sho'rxok tuproqni xush ko'rmaydi. Terak qisqa umrli daraxt bo'lsa ham, 25-30 yoshgacha yaxshi rivojlanadi, 150-200 yil umr ko'radiganlari ham (mirzaterak va oqterak daraxtlari) bor.

Tol (*Salix*) - toldoshlarga mansu daraxtlar va buta, chala butalar turkumi, 30 turi ma'lum. Asosan, mo'tadil mintaqada, Yevropa va Shimoliy Amerikada tarqalgan. O'rta Osiyoda 22 turi bor. Daraxtlarining xodasi yo'g'on, po'sti dag'al, barglari navbat bilan joylashgan. Ba'zilar bargi yozilguncha, boshqalari bargi yozilgandan keyin yoki bargi yozilishi bilan bir vaqtda gullaydi. Ikki yoshli novdalari kuchala chiqaradi. Gullari ikki uyli, bir jinsli, mart-aprel oylarida gullaydi. Mevasi ko'sakcha. 25-30 kunda yetiladi. Urug'i mayda, ochiq va nam yerda tez, ya'ni 5-10 soatda unib chiqadi. 15-20 kundan keyin unish qobiliyatini

yo'qotadi. Qalamchasidan, poyasidan, parxishdan yaxshi ko'payadi. O'zbekistonda oq tol, qora tol, ignabarg tol, majnuntol, suvtol, turon toli kabi turlari tarqalgan. Oq tolning (*S. alba*) balandligi 10–15 m. yog'och tanasi po'stlog'i to'q kulrang, tanasing diametri 1,5 gacha, Qora tolning (*S. excelsa* Gmel.) daraxt novdalari rangi qo'ng'ir-qizg'ish. Tez o'sadi. Issiqqa chidamli, sho'rxok yerlarda ham yaxshi o'sadi. Qalamchasi va poyasi ekib o'stiriladi. Obodonlashtirish va xo'jalik ehtiyojlari uchun ko'p ekiladi. Ignabargli tol (*S. acutifolia*) - yol bo'ylarida, kichik-kichik suv havzalari, ariqlar, xonadonlar atrofida o'sadi. Qurg'oqchilikka, sho'rxokka chidamli. Novdalari nozik va ingichka. Balandligi 2–4 m, majnuntol (*S. babylonica*) - 8–10 m ga yetadi. Manzarali daraxt sifatida o'stiriladi; suvtol yoki Vilgelms toli (*S. wilhelmsiana* Bieb.) - buta, novdasi ingichka, uzun, cho'l, adir, tog' zonalaridagi to'qayzorlarda uchraydi. Olga toli (*S. olgae* Rgl.) - yirik buta, novdalari rangi qoraqizil yoki sariq, Nedzvetskiy toli (*S. niedzwieckii* Goerz) - past bo'yli daraxt, pishgan novdalari qizg'ish yoki qo'ng'ir. Daryo sohillarida o'sadi. Turon toli (*S. turanica* Nas.) - tog' va tog' oldi to'qaylarida to'p-to'p bo'lib o'sadi. Katta buta, balandligi 5–6 m. Barglari uzun - 12 sm, novdasi och sariq. Novdalaridan har xil savatlar to'qiladi. Ko'kalamzorlashtirish, obodonlik, ihota o'rmonzorlari tashkil etish, yog'och va xoda olish uchun ekiladi. Qadimdan tol yog'ochidan qurilish materiallari, ishqom, so'ri, har xil buyumlar, beshik, bolalar o'yinchoqlari, ketmon va belkurak dastalari yasashda foydalaniladi.

Qayin - qayindoshlar oilasiga mansub barg to'kuvchi daraxt va butalar turkumi. Oq qayin, kareliya qayini, yumshoq yoki tukli qayin, dauriya qayin yoki qora qayin, yapaloq bargli qayin kabi 100 ga yaqin turi ma'lum. Asosan, Shimoliy yarim sharning mo'tadil va sovuq iqlimli rayonlari hamda subtropik mamlakatlarida tarqalgan. G'arbiy Yevropaning 65°C gacha shimoliy kengliklarida, Rossiya Yevropa qismining o'rmon va o'rmondasht zonasida, G'arbiy Sibir, Zabaykalye, Oltoy va Kavkazda uchraydi. Ignabarglilar va bargli daraxtlar bilan aralash o'sib, keng Qayin o'rmonlari hosil qiladi.

O'rta Osiyoda 2 turi: Turkiston va Tyanshan qayinlari tarqalgan. To'qayzorlarda, 5-6 ga maydonlarda alohida yoki aralash o'rmonlar tashkil qilib, tog' daryolari qirg'oqlarida ingichka polosalar holda o'sadi. Ba'zi joylarda yong'oqzorlar, archazorlar, oq qarag'ayzorlarda tabiiy holda uchraydi. Turkiston qayini (*B. turkestanica*) Tyanshan-Olay tog' daryolari bo'ylarida uchraydi. Bo'yi 8–17 m. Po'stlog'i oq-sariq, tanasidan tez ko'chadi. Barglari ketma-ket joylashgan tuxumsimon, tig'simon. Gullari ayrim jinsli, bir uyli o'simlik. To'pguli kuchala. Aprel oyida gullab, oktabrda urug'laydi. Tyanshan qayini yoki qizil qayin (*B. tianshanica*) Tyanshan tog'lari vodiylarida yakka holda yoki to'p-to'p bo'lib uchraydi. Daraxtining bo'yi 20 m gacha yetadi. Shoxshabbalari keng, qalin. Po'stlog'i qatlam-qatlam. Barglari to'q kulrang-yashil, rombsimon. Yosh novdalarida smolali so'gallari bor. 8-15 yoshidan gullay boshlaydi. Qayin yorug'sevar, sovuqqa chidamli, qurg'oqchilikka bardoshli. Turli tuproq-iqlim sharoitlarida o'sa oladi. 40-150 yil yashaydi. Qayindan shaharlarni ko'kalamzorlashtirishda foydalaniladi, yog'ochidan parket, faner, chang'i va boshqalar, ayrim turlarining yog'ochidan qimmatbaho mebel tayyorlanadi. Po'stlog'idan qatron, barglaridan bo'yoq olinadi, kurtagi va kuchalasi qushlar uchun yaxshi ozuqa. Qayin sharbati, kurtagining qaynatmasi va tindirmasi tibbiyotda qo'llaniladi.

Qayrag'och - qayrag'ochdoshlar oilasiga mansub barg to'kuvchi daraxtlar turkumi, manzarali o'simlik. Asosan, O'rta Osiyo va Ozarbayjonda o'sadi. 80-120 (400–500) yil

yashaydi. Qayrag'och yorugsevar, qurg'oqchilikka chidamli, sovuqqa chidamsiz. Tog'larning 1500 m gacha baland yerlarida ham uchraydi. O'zbekistonda qayrag'ochning po'kak qayrag'och, pakana qayrag'och, maydabarg qayrag'och, silliq qayrag'och, bujun qayrag'och, dala qayrag'ochi, ayniqsa, sada qayrag'och va asl qayrag'och (gujum) yoki androsov qayrag'och keng tarqalgan. Bu qayrag'ochning bo'yi 10-15 m, shoxshabbasi qalin, sharsimon, barglari ketmaket joylashgan, tuxumsimon. Mart-aprel oylarida gullab urug'laydi. Gullari ikki jinsli. Urug'i yong'oqcha (danakcha). Quyuc soya berishi va chiroyli ko'rinishi tufayli G'arbiy va O'rta Osiyoda, Zakavkazyeda hovli, bog'larda, xiyobonlarda o'stiriladi. Qarag'ayning hamma turlari o'rmonlar, parklar, ihota daraxtzorlari barpo etish uchun ekiladi. Yog'ochi duradgorlikda turli buyumlar yasashda, asbobsozlik, uskunasoqlik va mashinasozlikda ishlatiladi. Urug'i va ildiz bachkisidan ko'paytiriladi.

Eman, dub - qoraqayindoshlar oilasiga mansub doim yashil daraxt, ba'zan butalar turkumi. SHimoliy yarim sharning mo'tadil, subtropik va tropik mintaqalarida 400, SHimoliy va Markaziy Amerikada 200 dan ortiq turi bor. Rossiya, Kavkaz va G'arbiy Yevropada tarqalgan bargi bandli oddiy yoki yozgi eman, qoyali yoki qishki emanni, gruziya emani, mongol emani va boshqalar emanzor o'rmonlar hosil qiladi. O'zbekistonda emanning qizil eman turi ekiladi. Ildizi o'q ildiz, 5 m chuqurlikka kirib boradi. Daraxtining balandligi 20-25 m, shox-shabbasi keng. Barglari teskari tuxumsimon, o'yma, novdalari qizgish-qo'ng'ir rangda, tuksiz. To'pguli kuchala yoki boshcha. Aprel oyida gullab, 15-60 yoshidan gullay boshlaydi, sentyabrda urug'i pishadi. Mevasi yong'oqcha. Eman yorug'sevar, qurg'oqchilikka chidamli daraxt. 400-1000 yilgacha yashaydi. Yog'ochi aviatsiya va kemasozlikda, qurilishda, mebel sanoatida, qimmatli xom ashyo hisoblanadi. Po'stlog'idan teri oshlashda foydalaniladi. Shahar ko'chalari va xiyobonlarda manzarali o'simlik sifatida o'stiriladi. Eman o'rmonlar tashkil qilishda 1-o'rinni egallaydi, atrof muhitga sog'lomlashtiruvchi ta'siri bo'yicha boshqa o'simliklardan ustun turadi. Eman to'nkasidan o'sib chiqadi va yong'oqchasidan (kuzda ekib) ko'paytiriladi. Ko'chatlari birikki yildan keyin (bahorda) ko'chirib o'tqaziladi.

Tuya (lat. Thuja) - sarvdoshlar (Cupressaceae) oilasiga mansub ignabargli o'simliklarning gimnospermlari turkumi. Doim yashil daraxtlar yoki butalar, kamdan-kam hollarda balandligi 60 metrgacha bo'lgan juda katta daraxtlar, magistral diametri 2,5 metr yoki undan ko'p. Yosh o'simliklarda barglari yumshoq, ignasimon, kattalarda - qisqichbaqasimon, ko'ndalang qarama-qarshi. Tuya o'sib borayotgan sharoitlarga mos kelmaydi, sanoat shaharlarining tutuniga yaxshi toqat qiladi. Obodonlashtirishda foydalaniladi. Qoida tariqasida, ular ochiq yerga o'stiriladi. Eng keng tarqalgan Thuja occidentalis, Thuja plicata va ularning ko'plab bog' shakllari.

Archa (lot. Juniperus) - sarvdoshlar (Cupressaceae) oilasiga mansub doimiy yashil ignabargli butalar va daraxtlar turkumi. Oddiy archa veres deb ham ataladi [7]. Ilmiy adabiyotga kirib kelgan har xil turdagi yirik daraxtsimon archalarning turkiy nomi archa.

Sekvoya (lot. Sequoia) - sarvdoshlar oilasiga mansub yog'ochli o'simliklarning monotipik turi (Cupressaceae). Jinsning tabiiy diapazoni Shimoliy Amerikaning Tinch okeani sohillaridir. Sekvoyaning individual namunalari 110 metrdan oshiq balandlikka yetadi - bular Yerdagi eng baland daraxtlardan biridir. Maksimal yosh - uch yarim ming yildan ortiq.

Turning nomi Seqvoya (Jorj Xess) (Seqvoya taxminan 1770 - 1843) - cheroki qabilasining hind boshlig'i, cheroki gazetasi asoschisi sharafiga berilgan.

Bog'dorchilikda qo'llaniladigan manzarali daraxtlar va butalar yuqori estetik ahamiyatga ega daraxtlardir. Bog' yaratishda daraxtlar xududning iqlim sharoitida kelib chiqib tanlanadi va agrotexnik talablar asosida parvarishlanadi, vaqti-vaqti bilan mineral o'g'itlar bilan oziqlantirilib, zararkunandalardan himoya qilib turiladi.

Manzarali o'simliklar urug'i, ko'chatlari, qalamchalari manzarali bog'dorchilik xo'jaliklarida yetishtiriladi, yangi manzarali o'simliklarni madaniylashtirish va ularni tarqatish bilan botanika bog'lari va dendrariylar shug'ullanadi.

Xulosa qilib, aytganda manzarali daraxtlar insonlarga ozodalik, sharishtalik tug'usini va estetik zavqni baxsh etadi. Daraxt parvarishida ham har bir o'simlik parvarishidagi kabi, ularning turi va yashash muhitini inobatga olish zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Головкин Б. Н. и др. Декоративные растения СССР/ - М.: Мысль, 1986. - 320 с.
2. Полетико О. М., Мишенкова А. П. Декоративные травянистые растения открытого грунта. Справочник по номенклатуре родов и видов/ - Л.: Наука, 1967.
3. Хессайон Д. Г. Всё о декоративных деревьях и кустарниках/ - М.: Кладезь-Букс, 2005.
4. Крестникова А. Д. Декоративные многолетники/ - М.: Россельхозиздат, 1987. - 62 с.
5. Справочник по декоративным деревьям и кустарникам Европейской части/ СССР. - М.: Министерства коммунального хозяйства СССР, 1953.
6. Плотникова Л. С. Декоративные деревья, кустарники и лианы/ -М.,2021.,-128 с.
7. Плотникова, Л. Декоративные деревья и кустарники. Иллюстрированный определитель/ - М.: БММ, 2005. - 152 с.